

LIBURVAK

AGUSTIN P. U. ITURRIAGA. *Ipuiak*. Auspoa Liburutegia, 71-72. Tolosa, 1967.

Pascual Iturriaga-ren alegiak. Laugarren argitalpena dute alegiok, baina lehenengoak denak osorik. Aurretiko argitalpenak: Donostia, 1842; Tolosa, 1884; eta, Tolosa, 1932, urteetan.

Liburuaren hitzaurreak dionez, Iturriaga hirugarren deitura zuen; lehendabizikoa Pascual eta bigarrena Ugalde. Lehendik hala zirudín zalantza batzuek izan badira ere.

Hernaniar jator hau 1778-an jaio zan eta denbora haietan euskerazko eskolekin gehien arduratu zen gizona zan, Luis Astigarraga-rekin batean, nere *Euskeraren inguruan*-en laugarren kapituloan ongi bereizten dudán bezala. Alde honetatik gorezgarriak ziren denbora haretan bi jaun hoiek egin zituzten lanak. Eta, Iturriagak, eskoletarako irakurgaiak gertatzen, batez ere. «Auspoa»-k berak argitaratu zuen 1963-an bere beste lana, *Jolasak* («Auspoa», 25) eta oraingo *Ipuiak* osatzen dutena. Inungo ikastoletan falta behar ez litzazken irakurgaiak hauek.

Liburuaren zertzelada nagusiak ematen dira hitzaurrean.

Iturriaga dugu euskal literaturak maixuetariko bat, batez ere euskerazko eskoletara begira jartzen badugu. Bere Ipuiak, lehen, gaur eta betiko gaiak izango diran alegiak dira. Euskera aberats eta txukunean eginak gainera. Euskeran, alegigileekin ez gere izan hain hurri, baina danetan gorengoa izango dugu, noski, Iturriaga, behar bada Oxobirekin batean (honen bilduma berezia «Gure Herria»-k

argitaratu zuen 1966-an *OXOBI-ren lan orhoitgarri zombait*; ikus neronek EGAN-en egin nion aipamena, 1967-ko 1-6 zenbakiaren 112-gn. or.).

Iturriagaren alegiak Esopo-gandik Samaniego-ra arte, Fedro, La Fontaine eta Iriarte-gandik pasaturik, orotarik bilduak daude, eta batzuek bere buruz sortuak, beste haiek ere beren gisa egin zuten bezala. Euskal Herriko ipui zaharrenak ere hoiien antzerako zombait agertzen bazaigu ere, idatzitakorik zaharrenak induen *Pantxatantra* eta *Hitopadesa* dira.

Esopo-ren itzulpena euskeraz lehenengo eman zuena Bizenta A. Mogel izan zan, 1804-an *Ipui onak* argitaratzean. Honen hirugarren argitalpena «Auspoa» berak egin zuan 1963-an.

Alegilari hoiek aipatzean nahi ta nahiezkoa zaigu, Bizenta Mogel, Iturriaga eta Oxobi-rekin batean, Artxu eta Goyetxe aipatu beharra. Artxuk, zuberotarrez argitara zituen 1848-an La Fontaine-ren alegiak, eta Goyetxek lapurteraz 1852-an.

Alegi eta ipui bertsoz eginak, meritu handikoak izango dira Pedro Ormaetxea Aldana-k *Lontzi Aba'ren Ipuintxuak* izenez Santiago de Chile-n 1947-an eta 1948-an argitaratutako bi liburuak, hori ez dut ukatzen, baina haurrentzat astunegiak egiten dira bizkaiera latz batean daudelako. Haurren mundua arina eta biguna da; molde gogorrez egindako euskera iruntzi ezinezkoa du. Eusebio Igarza-k «Oleriti»-n argitaratuak askozaz txukunagoak dira.

Baina Gipuzkoa eta Nafarroako haurrentzat, guztietan hoberena, duda gabe, Iturriaga da. Behar bada Bizkaikoentzat ere bai, batez ere Gipuzkoaren mugakoentzat. Haurrentzat irakurgai bikainagorik nekez aurkitzen da.

Lan ederra bada ere, haurreri begira, dibuju on batzuekin ederra-gotua izango zan.

J. SAN MARTIN.

PEDRO BARRUTIA, SOR LUISA, XABIER MUNIBE. *Teatro zarra*. (*Gabonetako ikuskizuna, Gabon-sariak* eta *El borracho burlado*). Auspoa Liburutegia, 48. Tolosa, 1965.

Literatura barnean teatrua ezta nere espezialidadea, inoiz ikusi ta entzun eta maiz irakurtzen badituz ere. Euskeraz ezagutzen dituda-

nen artean ez dira txarrenak XVIII-garren mendekoak. Arritzekoa da noski hain hasiera ona izan zuen euskal teatruak ondore hobeagoa ez izatea. Hori gainera, aspaldi hontan euskal literaturan gairik landu bada teatrua izan dala landuenetako bat, ugaritasunez beintzat.

Jakingarria eta oso interesantea «Auspoa»-k eskeini diguna, liburu batean loturik hamazortzigarreneko hiru teatru. Pastoralak alde batera utzita, gure teatru zahar idatzia gorpuzten dute hoiak.

Arestiren hitzaurrea darama. Barrutiaz beste bietaz baino gehiago mintzaten dala. Dionez, mende horretan laugarren bat ere ba omen zen. Joakin Azpiazu josulagunaren *Euskera zarraren apurtxoak* izeneko hitzaldiak (ikus *Bigarren Euskalegunetako Itzaldiak*, 132/134 or. Euskaltzaindia. 1923-an emandako hitzaldia eta 1926-an argitaratua) dakarrena iturritzat emanez, eta geroztik bere berririk ez dakiguna.

Lasai esan geneza liburu inportantea dala, oso inportantea, euskeltzaleok gure aldetik kasu gutxitxo egin badiogu ere. Literatura lan onak hain prestijio gutxi izate hau, badirudi euskeltzaleok, maiz, maizegi, euskeraren azaletikako prestijioari begira gaudelako dala. Eta zer da prestijio hori? Erderatikako hitzen antzik ez izatea. Batek erderaz ere dakigulako eta bestetik hizkuntza guzien prolema dela ez dakigulako. Baina esaera eta formen jatortasunari begiratuko bagenio, orduan beharrezkoak izango zaizkigu erderatikako hitz hoiak, gure artean ehundaka urteetan dabilatzelako azken urteetan ameslari txar batzuek asmatu dituztenak baino gureagoak direlako. Hau, argi ta garbi ikusten da antxinako izkribuetan. Eta gure lanok behar haina ez baliatzea ekarri digu azaletikako itxurak gorde nahi horrek. Herrikoia eta gainera oso ona denari ere garrantzi gutxi ematea. Azalari asko begiratuaz eta gutxi mamiari. Eta, gainera, konturatzeke, munduko literatura guztiak goratzen dituztela beren klasikoak, eta gu bakarrik bertaz gutxi-etsirik. Ez dakit oraindik kontu hau negargarria ala parregarria dan.

Barrutia du Aresti bere bihotzeko teatrugilea eta ez du errazoiaren faltarik. Personajeak eta teatruari buruak inoiz nahastutzen eta gainera moldeetan ba omen du gaurko teatrugile famatuen aide bat. Neri ere Ghelderode eta Brecht datorzkit burura.

Tartean erderakadak baditu ere, euskera aberatsa eta indartsua du. Bada bere euskeran zer ikasi, hala bere teatruan ere. Ez dakit pastoralekin zer ikusirik izango duen, hauek ez ditut gehiegi eza gutzen, baina fantasia amain emanik dioja zein batean ala bestean.

Sor Luisak, tarteka, poesia fiña du, oso fiña, eta idea oso aurre-ratuak ere bai: gerrarako armen burnia urtu eta lanerako tresnak egitea eskatzen duen haietan bezala, baina aparteko lan batean aztertu nahi nuke gauza hau.

Unetan poesia eztsuaren jabe izate horrek adierazten digu bi bururen lana dabilela bertan, Sor Luisa eta berak hitzaurrean aipatzen duen Martin Beltz koblakariarena, noski. Baina ez dakigu nor zein den. Ez litzake arritzekoa, poema fin hoiek koblakariarenak izatea. Bada tartean beste zerbait ere: Batzuen iduriz, Peñafloidako konde berak zerbait ikutuak eta konponduak omen dira. Nere aldetik, egia esan, ez diot *El borracho burlado*-ren antz gehiegirik arkitzen. Eta Munibek konponketa egin bazion, hala behar zuen izan. Beste esku batetik pasea egote horrek nork daki zenbaterainoko aldakuntzak izango dituan. Gauza bat dago garbi: bi lanetan ematen diran zortziko-txikietan, *El borracho burlado*-koak ez dutela bertsolari eskola ondo betetzen eta bai oso ongi *Gabon-sariak*-koak. Baina hau da hirugarren pundua, Sor Luisa eta Peñafloidako kondearen bitarte dagoela Martin Beltz koblakaria eta honena ere norainokoa den ez dakigula.

Muniberen komediak ordea, *El borracho burlado*-k, bere egitura edo forman erdal kutsurik gehien du hiru teatru hauetan, eta bere sustraiak bilatzekotan Erdi Aroko frantsezen *farce* haietan izan behar luke. Moliere eta Racine ere, esaten dutenez, *farce* haietatik ondo hornitu omen ziren, eta, hala bada, gure Munibe ere ez ebilen gaizki.

Gure literaturaren aberastasun hurrian pitxi eder bat da liburu hau. Lastima guk orrelako lanak gehiago ez izatea.

J. SAN MARTIN.

FRANZ WEISER, S. I. *Mendiko argia*. Muxika'tar P., S. I.-k alemanetik euskeratua. MENSAJERO. Bilbao, 1968.

Lehen euskerazko mendi-liburua izanik, ni bezelako mendi-zale batek nola utzi irakurri gabe? Gero konturatu nintzan uste baino gutxiago zuela mendi-ibilierarik. Baina hala ere ez nuen utzi irakurtzeke. Aurrera ninjoala konturatu nintzen aspaldi batean erderaz irakurri nuen liburua zela. Oso aspaldi, beste prolematika batzuek arkuratzen ninduen denbora haietan. Hain zuzen, nere koinata dedan anaiaren emazteak ekarri zidan, ezkongai zeuden denboran, nun-

bait nere urrats okerrak zuzendu nahirikan edo. Beraz, ez da arritze-koa orduan interes gehiagorekin irakurtea. Hala ere, gustora irakurri dut oraingoan ere. Polita da, arin irakurtekoa. Baina nere bidetik beste bateruntza ez tiratzea, orain konturatzen naiz orduan baino obeto zergaitik zen: bertako prolematika zeharo bestelakoa delako, gure artean ezinezko hauziak diralako bertan presentatzen diran erlijioen arteko burrukak, zeren gure artean besterik autatzerik ez da ta. Baina hala ere gustora irakurri dudala esan dut, zeren bestelako sozio-prolema azaltze horrek bestelako munduak ezagutzera garamazki, bestelako pentsaerak, bestelako ekintzak... eta beti dira jakingarriak munduko edozein tokitako gauzak. Gainera, egilea, bere neurritik irten gabe ibili dala esango genuke.

Bertako giroa, gazte giroa, mendi giroa, atsegingarria da. Nik nahiago nuen Moll-en mendi gailurretarako igoerak adierazi balitu, baina nobelak etzuen horren beharrik. Hori gora-behera nobela polita da.

Euskera samurra du, hitzez aberatsa. Konturatu naizena da, mendi-zalea naizen aldetik, mendiko hitzak batzuetan ez dituala guk ezagutzen ditugun bezala erabiltzen, eta guk ezagutzen ditugunak ez dira besterik artzai ta baserritarrak erabiltzen dituztenak baizik, zeren berengandik ikasiak ditugu. Esate baterako, amiltegia eta arrua, liburu honetan leiza hitzarekin agertzen dira; eta leiza, ni ibili naizen Euskal Herri guztian, harpeetara jeitzen dan zuloa da; erderaz «sima» eta «abismo» nahastutzen dituzte, baina euskeraz leiza eta amiltegia egundo ere ez. Bi hitzok naiz Bizkaian edo naiz Zuberoan arkitzen dira. Amila ez beti, baina bai leiza, eta beti esan nahi berarekin. Hau da, inoiz amila izan daiteke leiza, baina leiza amila ez. Hitz gutxi dira holakoak, ohartuko diran euskeltzale mendi-zaleak ere gutxi diran bezala.

Honekin batean izan dugu Svensson-en *Noni eta Mani*-ren bigarren argitalpena. Lehenengoak 1952-an izan zuen, «Kuliska Sorta»-ren lehen numeroa.

Era honetako nobela errezak asko behar genituzke irakurleak gehitzeko. Noiz irakurriko ote dugu urrengoa? Ondo hartua izango da.

J. SAN MARTIN.

DANIEL LANDART. ...*Hogoi urte*. Goiztiri. Baiona, 1968.

Daniel Landart donostiriari gaztearen lehen liburua. P. Narbaitz jaun kalonjearen aintzin solasarekin.

Gutxi izan dira Euskal Herrian hain gazterik idazle bezala eza-gutu direnak. «Daniel Arberu» bere izenordea aspaldidanik ezaguna da euskal letretan. Eta, hamazortzi urte besterik ez zituan 1964-an «Eskualzaleen Biltzarrak» eratutako teatru saria jaso zuenean, *Herro eta nigar*-ekin. Honez gainera beste hiru teatruen egilea da, ta gainera Garcia Lorca-ren *Bodas de sangre* euskeratua du. Gero, batek bai al daki zenbat artikulu idatzi dituen euskal aldizkarietan, batez ere *Herria*-n.

Poesi eta gogoetadun liburua, orotariko gaiak biltzen dituelarik. Eskuratu orduko abiatu gera liburuaren orrien barna ezti xurkatzaille, eta arkitu ditugu bai ezti, bai gogoeta samin. Ezin zitekean bestera izan, gazte hain kezkatiazen pentsamenetik irtena. Maiz dakarzki gaurko prolematika gogoetak eta hoietan ezin aurkitu gauza eztsurik.

Bere poesia gintza oraindik beharduen goitasunera heltzeke dago. Poesi asko ditu makal xamarrak, baina bai bikain askoak ere. Esate baterako, hor ditu: «Gazteri berria», «Arratseko otoitza», «Eskualdunak portuges...», «Bihar» eta abar, tarteka oso goi-maila agertzen duelarik.

Gogoetak ere oso barnetiarrak azaltzen zaizkigu, hala dira «Langile gazte baten gogoetak», «Eguberri gaua» eta beste zenbait.

Gazte bat guri mintzo, eta «Pindar horiek, agian piztuko daukute anhitzen bihotzetan aspaldian Eskual-Herriak galdegiten zuen sua!», dio Narbaitz-ek bere aintzin solasean. Hala bedi. Eta gut oraindik gehiago espero dugu gazte gihartsu bezin burutsu den honen emaitza onurakorretatik.

Baita ere, oso pozik ikusiko genituzke bere teatruok argitaratuak.

J. SAN MARTIN.

JOSE ESTORNES LASA. «*Erronkari'ko uskara*». Edición subvencionada por la Institución Príncipe de Viana de la Excma. Diputación Foral de Navarra. Editorial Auñamendi. Donostia, 1968.

Erronkariko «uskara»-ren gramatika didaktiko bat, apain eta txukun egina, lumaz egindako dibuju politak tartean dituala. Lehen mailako gramatika gaiak, ariketak, elkarrizketarik beharrezkoenak, kanta, doinu, hiztegi, errefrau eta abarrek hornitzen dute liburu bakan hau. Haurrendako egina.

J. M. Satrustegi adiskideak igazko maietzaren 24-ko «Diario de Navarra»-n liburu honi buruz zionez: «Il ezkil guzien ondotik Erronkari'ko eskuara ez da erabat ila. Eskualdun bat bizi den artean bizi da gure erria; eta gizon orren barneko mudua gure eskutan da. Aintzinekoen lokarriak ez dira autsiak. Nortasuneren gure eskutan hauts azpian bada ere, antxe dago bizirik. Zertako ez aizatu eta Pazko eguneko su berria sortu?»

Nahiago nuke hala balitz, baina nik Erronkariko «uskara»rekin ez dut esperantza gehiegirik. Gaisoa, aspaldi etsipena emana da eta ez diot ikusten salbaberik. Bere agoni luzea heriotzaren muga da eta hizkuntza hila nekez piztutzen da.

Dena dela, txalogarria iduritzen zaigu Pepe Estornes-ek egin diguna. Nahiago nuke neu oker banengo eta hil zorian dagoena lozorroan balego eta bere lozorrotik bat-batean iratzartu. Eta iratzartuko bada, lehen lehenik honelako lana beharko du bere aintzinatiko bidea hartzeko. Hortarako eskoletan sarrera ofizialkia beharko du, eta noiz bait hau ere ez da izango ezina. Egun horretan izango litzake euskeraren salbazioia, zeren, bestela, ongi daki luzarora Erronkariko bertaria bera datorrela gainerako Euskal Herrian ere. Baina gainera abea eroriko ez bada horrelako eusgarriak behar ditugu.

Baina neronek Erronkariko «uskara» bihotzez maitatzen dedanarren, honen salbaziorako, iduritzen zait, hobeagoa zela bertako hiztegiarekin eta morfologiako beste zenbait gauzarekin baliatuaz, Aezkoako gramatiko oinharri hartu eta era hortara aezkoarra, saraitzuarra eta erronkariarra denak batean sartu. Zeren Erronkarin berriz hastea denez, eta Saraitzun bertan ere hain eroria danez, Aezkoakoakin indartsuago geldituko zen, hemen oraindik biziago dagoalako honen indarrez baliaturik eta hiru ibarren ahalmena zabalago litzaketa, Erronkarikoarekin, aberastuko litzake, ta bestalde euskera batu batengana urbildu. Erronkarin zaharren artean oraindik indartsu izan balitz beste gauza bat zan, gazteeri irakaskintzatik eta zaharren laguntzarekin sartzea. Jakina, hemen nere asmuekin ari naiz eta ez liburuaren egilearenakin.

Liburuaren egileak lan ederra egin duela, ez dago dudarik. Euskal Herriko toki guztietan holako lana bagendu beste bizkortasun bat izango zuten gure gauzak.

Lanak, gainerontzean, ez du ezertariko tatxarik. Erronkariko «uskara»-ren zerbait jakin gura duenak bertara jo beharko du. Era praktikuan dago. Askori etorriko zaie burura Azkue-ren *Particularidades del dialecto roncalés* izeneko estudioa («Euskera», tomo XII-II-III-IV zenbakia, 207/407 or. 1931), baina huntaz zerbait baliatu baldin bada ere, ez du zer ikusirik berakin, zeharo bestelakoa da, eta, horri esker, erronkarieraren estudioetarako material gehiago eskeintzen digu orain arte genuena baino. Hitzen azentua zaintzea ere oso ongi iduritu zaigu. Eta horrelako lan bat egiteko nor obeto bertako seme eta maiz bertan bizitzen dan bat baino? Gainera euskera aski ongi ikasi duena, gipuzkera eta erronkaria bereziki. Asmuok aurretat ikusteaz poztuko ginake.

J. SAN MARTIN.

